

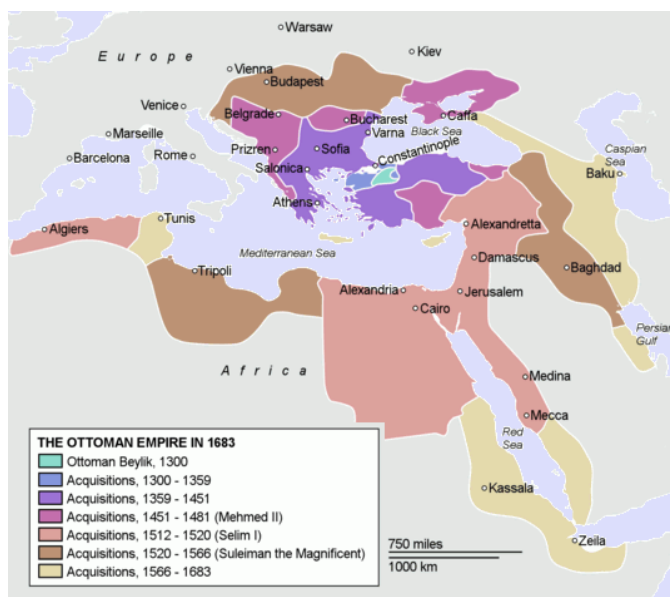
4. Mimorevropské civilizace na počátku novověku

Osmanská říše - země tří kontinentů

V 15. století, kdy Turci ohrožovali Evropu a narušili její tradiční obchodní spojení s Levantou, rozkládala se jejich říše na území všech tří známých kontinentů.

Jak probíhala turecká expanze na Balkánský poloostrov? Kdy došlo k uvedeným bitvám a jaké důsledky měly pro poražené?

- Kosovo pole
- Cařihrad
- Moháč

Na území kterých dnešních států se rozkládala Osmanská říše na přelomu 15. a 16. století?

Krátce po bitvě u Moháče se už roku **1529** turecké armády pod vedením sultána **Süleymana II. Nádherného** dostaly až **k Vídni**. Byly odraženy a zahrnány zpět, ale uherské území se na více než jedno století stalo bojištěm mezi muslimy a křesťany. Hranice mezi nimi probíhala přibližně podél toku Dunaje. Turci ovšem Dunaj překračovali a pronikali i na slovenské území. Jejich kruté loupežné výpravy vzbuzovaly panický strach. Po celém jižním Slovensku se stavěly nové pevnosti, např. Nové Zámky, nebo alespoň strážní věže, z nichž byli obyvatelé měst a vesnic varováni před blížícím se nebezpečím.

Na počátku 40. let 16. století dobyli Turci Budín (část dnešní Budapešti) a učinili z něho základnu pro své další výboje. Obsazená území se snažili natrvalo připojit ke své říši. Boje v Uhrách byly na čas přerušeny v roce 1569, kdy Osmanská říše podepsala s císařem Maxmiliánem II. mír. Turci totiž potřebovali své armády na východní hranici své říše, kde se rozhodli zaútočit na Persii. Války mezi sunnitskými Osmany a šiitskými Peršany trvaly celé 16. století a odvrátili pozornost Turků od Evropy. V této oblasti nešlo zdaleka o první ani poslední konflikt mezi sunnity a šíity.

Süleyman II. (žil v letech 1494–1566) byl jedním z nejmocnějších a nejmocnějších osmanských panovníků. Přídomek **Nádherný** získal od Evropanů pro svůj velkolepý dvůr, který měl reprezentovat jeho neomezenou moc a rozsah říše. Na západě jeho vojska ovládala téměř celé Uhry a jihozápadní Ukrajinu, na východě rozšířil svou říši o území Mezopotámie, Arménie a Zakavkazska. Krátce po svém nástupu k moci vyhnal z Rhodu rytíře řádu johanitů.

► Kam se uchýlili johanité po ztrátě ostrova Rhodos? Kde sídlí velmistr Řádu johanitů dnes?

Po Süleymanově smrti již jeho nástupci na další velkolepou expanzi nestačili, Osmanská říše začala po roce 1600 pomalu upadat.

► Který stát se rozkládá na území bývalé perské říše?

► Jaké jsou současné vztahy mezi šíity a sunnity? V čem se tyto islámské skupiny zásadně liší?

Indie a Čína

Osmanská říše nebyla jediným významným feudálním státem na území Asie. Vedle již zmiňované Persie, v níž 16. století vládla safijovská dynastie, dosáhly velkého rozkvětu i říše Velkých Mughalů v Indii a Čína za dynastie Ming.

Indie

Mughalové ovládli severní Indii z hornatého Afghanistanu, roku 1526 dobyli dillíský sultanát, který byl nejsilnější říší v tehdejší Indii. K vítězství Mughalům kromě rychlých koní, jež byli v boji mnohem obratnější než indiští sloni, pomohli zbraněmi a vojáky osmanští Turci.

Nejvýznamnějším panovníkem Mughalské říše byl císař **Akbar Veliký** (1556–1605). Akbar ovládl téměř celou severní a střední Indii. Císař, ačkoli sám byl ngramotný, podporoval zakládání škol, na svůj dvůr zval vzdělance z dalekých zemí. Na území svého státu prosazoval náboženskou toleranci, s hinduisty, kterých byla na území Indie většina, uzavřel náboženský mír. Za jeho vlády se Indie aktivně zapojila do obchodu mezi Čínou, Evropou a Afrikou a patřila mezi přední výrobce textilu na světě.

Čína

V 15. a 16. století vládla v Číně **dynastie Ming**, která z Číny již v polovině 14. století vyhnala Mongoly a zahájila dvě století kulturního a hospodářského rozkvětu. V soukromých i císařských manufakturách se vyrábělo především zboží určené na vývoz, výrobky z porcelánu a hedvábí. Čínské zboží bylo v Evropě velmi žádané, a tak k čínským břehům po roce 1517 směřovaly nejen lodě Portugalců, ale i dalších Evropanů. V zájmu rozšíření čínského trhu se sami Číňané začali usazovat mimo území Číny, dostali se tak do oblasti jihovýchodní Asie, kde dnes tvoří hospodářsky velmi významnou menšinu.

Čína měla tehdy na 50 milionů obyvatel, většinou rolníků. Císařská Čína měla velmi detailně propracovanou státní administrativu, stát spravovali vzdělaní profesionální úředníci (mandaríni), které jmenoval sám císař. Čínští úředníci se museli podrobit přísným státním zkouškám, museli prokázat například své znalosti z literatury a filosofie.

► Kdo sjednotil na konci 12. století mongolské kmeny a vytvořil ve své době největší světovou říši? Které státy rozpínavost Mongolů výrazně poznamenala?

► Ke které významné události došlo v roce 1526 ve střední Evropě?

► Kterí evropské panovníci vládli ve stejné době jako císař Akbar a v čem se zásadně lišila jejich politika?

► Které země v Evropě patřily k největším výrobcům textilu?

► Ve kterých oblastech jihovýchodní Asie žije čínská menšina dnes?

K nejžádanějším artiklům čínského zboží patřily výrobky z porcelánu, který byl jedním z řady čínských vynálezů, jehož výrobu stejně jako v případě hedvábí se podařilo Evropanům nakonec odhalit. Číňané ho vyráběli z kaolínu už v 6. století.

► Kde v České republice bychom se mohli setkat se sbírkami čínského porcelánu?

► Kde byla v Evropě založena první manufaktura na výrobu porcelánu a kdy to bylo?

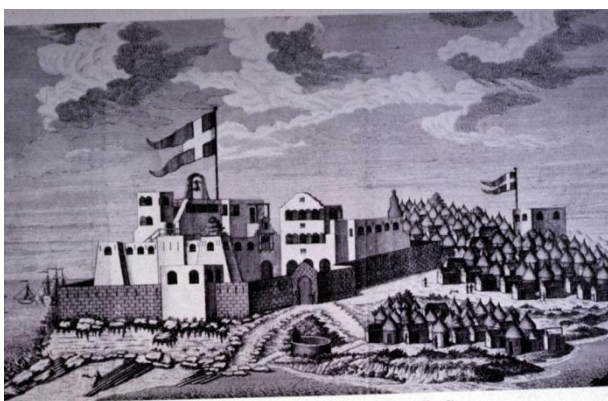
Zakázané město nechal postavit v Pekingu císař Jungle (1403–1424).

► Proč se tomuto palácovému komplexu říká „Zakázané město“?

Afrika

Evropané znali poměrně dobře severní Afriku. Toto území ovládali ve starověku Římané (ti zavedli i označení Afrika – původně jen pro území na severu dnešního Tuniska, kde se rozkládalo poražené Kartágo), později se zde usadili Arabové, s nimiž se Evropané na tomto území setkali v průběhu křižáckých tažení, ale především s nimi obchodovali. Střed kontinentu zůstal dlouho i díky bariéře saharské pouště pro Evropany neprobádaným místem. Na mapách z té doby je na ostatní ploše Afriky prázdné. Nanejvýš tam kreslíči map vpisovali slova – *Hic sunt leones*.

Evropané se od 2. poloviny 15. století usazovali pouze **na** africkém **pobřeží**, kde budovali **opěrné body a obchodní stanice** na území pronajatém nebo koupeném od pobřežních kmenů. Africké přístavy využívali jako zásobovací stanice pro lodě plující do Indie. Co se rozkládalo v africkém vnitrozemí, to Evropany až do 19. století nezajímalo. Dnes víme, že i tam existovaly v této době **vyspělé civilizace**. K nejvýznamnějším patřily například říše Mali a Songhaj v západní Africe, říše Kongo v ústí stejnojmenné řeky, dále říše Monomotapa mezi řekami Zambezi a Limpopo aj.

Afrika představovala v této době pro Evropany především zdroj levných pracovních sil. **Obchod s černými otroky**, který původně ovládali Portugalci, později převzali Nizozemci a Angličané, byl nejvýnosnějším obchodem vůbec. Již v polovině 15. století zřídil Jindřich Mořeplavec obchodní společnost, která dovážela otroky určené pro nejtěžší práce. Zisky této společnosti dosahovaly až 500 %. Odhaduje se, že otrokářství se svými zhoubnými následky připravilo Afriku o 100 miliónů lidí.

► Zjistěte s pomocí školního atlasu světa, které africké státy jsou arabské?

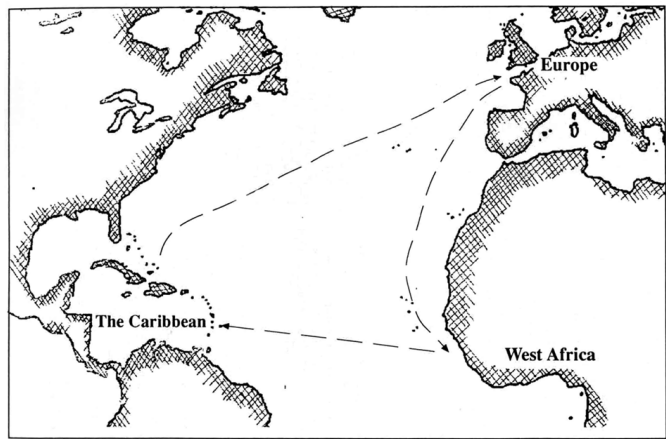
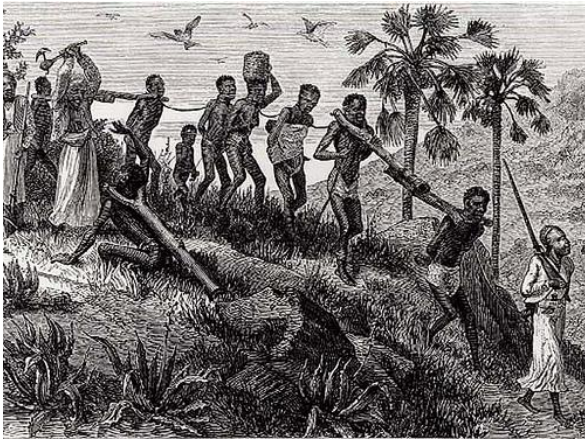
► Přeložte výraz „Hic sunt leones“ do češtiny. A myslíte si, že i dnes existují na mapě světa místa, která bychom mohli podobně označit?

► Kterí významní cestovatelé probádali v průběhu 19. století nitro „černého kontinentu“?

Dánská pevnost

Christiansborg byla jedna z evropských pevností na pobřeží Guinejského zálivu (u dnešní Accry [akry] v Ghaně), kterých během 16. a 17. století vyrostly v této oblasti stovky.

► K jakým účelům tyto pevnůstky Evropanům sloužily?

Popište, co se dováželo a vyváželo přes Atlantik. Proč se tento typ zboží výměny označuje jako „trojúhelníkový obchod“?

Proč evropští kolonizátoři dováželi africké černochoy jako otroky do Ameriky? Kdo se v dnešních Spojených státech amerických označuje jako Afroameričan a proč?

Amerika

V 15. a 16. století na sebe strhl největší pozornost nově objevený svět – Amerika. Se „starým“ světem neměla již tisíce let žádné spojení a její civilizace se vyvíjely zcela samostatně.

Zatímco Inuité a indiáni Severní Ameriky žili v podstatě přírodním způsobem života a nevytvořili žádnou centralizovanou říši, tak na území Střední a Jižní Ameriky se k vyspělé civilizace vytvořily už v dobách před našim letopočtem.

Od počátku letopočtu vznikaly na Yucatánu [jukatánu], poloostrově v Mexickém zálivu, první **městské státy Mayů**. Mayové navázali na předchozí kultury (mj. Olméků) a dosáhli vysokého stupně kulturního vývoje. Vytvořili písmo, ovládali matematiku i astronomii, používali dokonalý kalendář. Jejich hlavní zemědělskou plodinou byla kukuřice. Válečné zajatce užívali jako otroky.

Říše Mayů si na několik století podrobili **Toltékové**, stavitelé monumentálních chrámů – pyramid na území Mexika. V době, kdy do Ameriky připlouvají první výpravy z Evropy, dosáhla na Mexické plošině vrcholného rozkvětu rozlehlá říše **Aztéků**. V 15. století se její hranice dotýkaly obou oceánů. Tvrdí aztéčtí bojovníci přejali postupně od svých předchůdců – Mayů a Toltéků – jejich vysokou kulturu. Na uměle zavodňovaných polích pěstovali kukuřici, boby, dýně, rajčata, melouny, fíky, kakao, tabák i bavlnu. Koně ani hovězí dobytek neznali.

Ačkoliv náradí a zbraně používali převážně jen kamenné, tak přesto byli zručnými řemeslníky. Běžně znali zlato, stříbro či měď, ale bronz ani železo si do příchodu Evropanů neznali. Zhotovovali umělecky hodnotné bavlněné látky. Také bohatě zdobenou keramiku vyráběli jen ručně, bez hrnčířského kruhu. Používali obrázkové písmo, věnovali se poezii a měli dokonale propracovaný kalendář.

Náboženské obřady Aztéků prosluly svou krutostí a krvavými lidskými obětmi. Nejčastěji byli obětováni váleční zajatci

► Proč došlo k přerušení spojení mezi Amerikou a Euroasií, jak to souvisí se střídáním dob ledových a meziledových?

► Který kalendář používali v této době Evropané? Čím se mayský a aztécký kalendář proslavily?

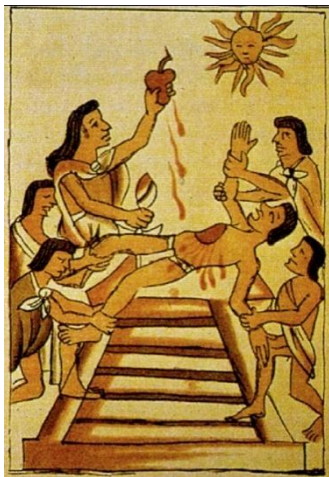
Na figurce mayské ženy (snad bohyně) je vidět velice zajímavý účes. Úprava vlasů má připomínat klas kukuřice, kterou Mayové považovali za posvátnou.

► Které další kulturní plodiny kromě kukuřice vypěstovali z divoce rostoucích rostlin?

z podrobených kmenů. To byl jeden z důvodů, proč se ve sporu Aztéků s Evropany přidali na stranu evropských dobyvatelů.

Život Aztéků byl úzce propojen s jejich náboženstvím. Svým bohům obětovali Aztékové to nejcennější – lidský život a srdce vyrvaná z těla obětí. Věřili, že pouze tyto oběti mohou zaručit stálou přízeň bohů, díky níž se stali nejmocnějším národem v celém dnešním Mexiku. Dostali se tak do bludného kruhu, nevedli války pro zisk nového území, ale proto, aby si zajistili dostatek zajatců, které mohli obětovat svým bohům. U obětních balvanů na vrcholcích pyramid našly svou smrt tisíce lidí, mezi nimiž nebyli jen zajatci z řad nepřátel, ale postupem času i z řad samotných Aztéků.

Zjistěte, který z aztéckých bohů byl nejuctívanější a které báje jsou s ním spojeny. Jaké náboženství vyznávají potomci Aztéků dnes?

S primitivními kamennými nástroji, bez tažných zvířat a bez znalosti kola dokázali mexičtí Indiáni postavit obdivuhodné stavby i celá města, které budily úžas dobyvatelů. Bernal Diaz, kronikář Cortésovy výpravy, líčí, jak na Španěly zapůsobil Tenochtitlán, hlavní město říše Aztéků, které leželo na ostrově uprostřed jezera, když jej poprvé spatřili (dívali se z pyramidy, na níž stál chrám aztéckého božstva války):

Potom vzal Montezuma Cortése za ruku a řekl mu, aby se podíval na jeho velké město a všechna ostatní města, jež byla na vodě, a spoustu dalších měst na zemi okolo jezera... Tak jsme stáli a hleděli okolo sebe, protože ten velký a prokletý chrám byl tak vysoký, že odtud bylo všechno dobře vidět, a viděli jsme tři cesty na hrázích, jež vedly do Mexika... a viděli jsme přívod vody (vodovod) vedoucí z Chapultepeku, který zásoboval město, a viděli jsme mosty na těch třech hrázích, jež byly postaveny vždy v určitých vzdálenostech... a pozorovali jsme na jezere velké množství kánoí, které přivážely zásoby potravy, jiné se vracely s náklady zboží, a viděli jsme, že z každého domu v tomto velkém městě a ve všech dalších městech, jež byla vystavěna na vodě, není možno přejít k jinému jinak než po zvedacích mostech, zhotovených ze dřeva, nebo na kánoích; a viděli jsme v těchto městech chrámy a modlitebny jako věže a pevnosti a všechny zářily bělostí a bylo to obdivuhodné. (Alois Obermann – Objevy na mořích a kontinentech, s. 13)

Za pouhý rok nato byl Tenochtitlán, ve kterém žilo až tři sta tisíc lidí, v rozvalinách. V srpnu 1520 bylo město dobyto Španěly a srovnáno se zemí. **Na místě kterého dnešního mexického velkoměsta ležel Tenochtitlán?**

Zjistěte, kolik obyvatel měla v té době asi Praha, či jiné evropské metropole.

Roku 1519 se na mexickém pobřeží vylodil španělský conquistador [konkistador] **Hernán Cortés** [ernán kortés] v čele pouhých 400 mužů. Honba za zlatem přivedla Španěly do vnitrozemí Střední Ameriky, kde během několika měsíců **ovládli říši Aztéků** disponující stonásobně větší armádou, dobyli její hlavní město Tenochtitlán [tenočtytlán] a založili tu panství, ze kterého Španělé po několika století získávali obrovské bohatství. Kromě statečnosti a krutosti jeho

Indiáni z dužiny kakaových bobů, které rostli na kmenech kakaovníků (viz na fotografii),

lisovali šťávu a z ní připravovali nápoj, kterému říkali **cecero**. Semena zahazovali. Ale opičky, veverky a papoušci je sbírali a s chutí pojídali. Když to chutná zvířatům, řekli si indiáni, bude to asi dobré. A také ano. Bylo. Později se nespokojili s jádry divoce rostoucích kakaovníků, ale začali kakaovník pěstovat. Jádra, stejně jako nápoj, který z nich připravovali, byl neobyčejně drahocennou potravinou. Boby sloužily i jako platidlo. Za deset bobů byl k dostání jeden králík, za sto bobů se dal pořídit statný otrok. Pro Evropu objevili čokoládu Cortésovi vojáci, kteří v paláci císaře Montezumy našli velké zásoby kakaových jader, z nichž aztéckí kuchaři připravovali císaři a jeho dvoru nápoj a placky **chocolatl**. Dělali to tak, že kakaové boby sušili na slunci, pak pražili v hliněných nádobách, odstranili z nich slupky i jádra a nakonec je drtili a zjemňovali mezi dvěma kameny. Vzniklou hmotu mísili s vanilkou, barvami a sladili medem. První továrna na čokoládu, firma van Houten, byla založena až v roce 1815 v Nizozemsku.

(upraveno, Helena a Eduard Škodovi: Už vím proč I., s. 38-39)

► Zjistěte, jak se jmenoval indiánský bůh kaka.

► Tip: Navštivte v Praze formou exkurze muzeum čokolády. Dozvíte se o výrobě této pochoutky mnohem více.

vojáků mu k tomu dopomohlo i spojení s místními nepřáteli Aztéků a také pozoruhodná náhoda. Podle starobylého mýtu totiž právě v této době očekávali indiáni návrat bílého a vousatého boha. Objevení Španělů tak pro ně muselo být doslova zjevením. Stejně překvapující a strach vzbuzující byly pro indiánské bojovníky palné zbraně a koně, se kterými se setkali poprvé. Skutečnou pohromou pro ně byli ale nemoci zavlečené sem z Evropy (např. chřipka, neštovice, spalničky), na které nebyli indiáni imunní a po tisících na jejich následky umírali.

V oblasti jihoamerických And vznikla v průběhu několika století mocná **říše Inků**. Na začátku 12. století vznikl v okolí města Cuzco na území dnešního Peru malý stát, který se postupně rozšiřoval. Koncem 15. století již Inkové ovládali obrovské území od dnešní Kolumbie až po Chile osídlené několika miliony obyvatel. Na horských úbočích budovali terasovitá pole, na kterých vedle brambor a kukuřice pěstovali na 40 druhů dalších plodin, z domácích zvířat chovali lamu. Akvadukty a kanály přiváděly vodu na pole, která se hnojila ptáčím trusem. Dvě třetiny úrody však museli rolníci odevzdat panovníkovi a kněžím, kteří z těchto prostředků vydržovali nákladný panovnický dvůr, početnou armádu a budovali velkolepé chrámy.

Zabývali se i hornictvím a výrobou kovů. Dovedli z rud tavit měď, cín, olovo i stříbro, znali bronz. Řemeslníků si tak vážili, že nemuseli platit daně. Přesto, že vybudovali hustou silniční síť, neznali (stejně jako ostatní americké civilizace) kolo ani vozy. Písmo i čísla jim nahrazovaly *kipu* – provazy s různými typy a počty uzlů. Jejich pomocí vedli evidenci, kalendářní záznamy a různé počty. Užívali jednotný systém měř.

Nejvyšší vládce – inka – představoval pozemské zosobnění boha Slunce („syn boha Slunce“) a měl nad svou říší neomezenou moc.

Mocnou **říši Inků rozvrátil** jiný španělský dobrodruh **Francisco Pizarro** [fransisko pisaro]. Roku 1532 se na základě mlhavých zpráv o zemi plné zlata - El Dorado - vydal z Panamy do Peru. Pizarro se zmocnil nejvyššího inky Atahualpy, vylákal z něj nesmírné množství zlata jako výkupné – a nakonec jej stejně nechal popravit. Stejně jako Cortéz využil Pizarro nespokojenosti podrobených národů, které musely platit Inkům vysoké daně, a s jejich pomocí vyvrátil v krátkém čase mocnou říši Inků, oslabenou navíc bojem o trůn. El Dorado však Pizarro ani jeho pokračovatelé nikdy nenašli.

Dobytí Mexika a Peru uzavírá španělské koloniální výboje, které ze Španělska učinily největší koloniální velmoc světa.

Hernán Cortés (žil v letech 1485–1547)

Lama alpaka

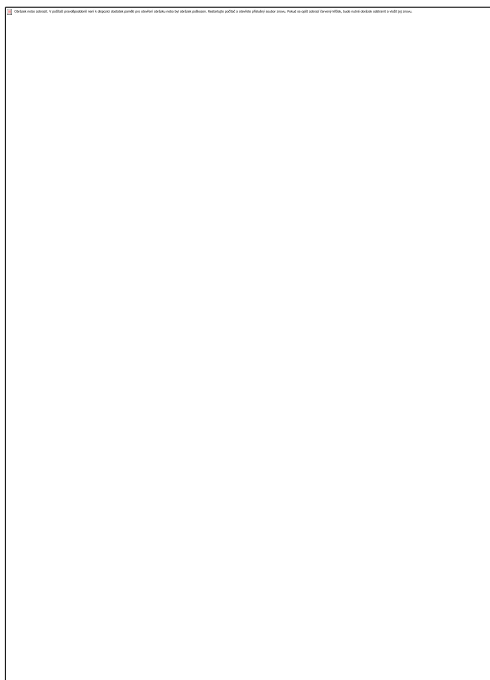

Francisco Pizarro (žil v letech 1478–1541)

Machu Picchu [maču pikču], město Inků v peruánských Andách, které Španělé nikdy nenašli. Tato pevnost, která byla objevena až na počátku 20. století, je důkazem, že Inkové byli vynikajícími staviteli, kteří dovedli skvěle opracovávat kámen.

- ▶ Zjistěte, kdo slavnou dlouho neznámou inckou pevnost v roce 1911 objevil.
- ▶ Mohou hrát incké památky významnou roli v rozvoji cestovního ruchu Peru a za jakých podmínek?

Pokuste se s pomocí anglicko-českého slovníčku přeložit text následující výzvy:

Je možné na základě tohoto plakátu usoudit, jak příchod Evropanů před více než 500 lety do Ameriky hodnotí současní potomci původních obyvatel tohoto světadílu?

Otázky a úkoly

1. Co znamenal příchod Evropanů na mimoevropské kontinenty pro místní obyvatelstvo?
2. V čem se indiánské civilizace předkolumbovské Ameriky výrazně lišily od evropské společnosti? Srovnajte jejich společenské uspořádání a technickou úroveň.
3. Jak se lišil způsob evropské kolonizace v jednotlivých světadílech (Afrika, Amerika, Asie)?

Slovníček pojmů:

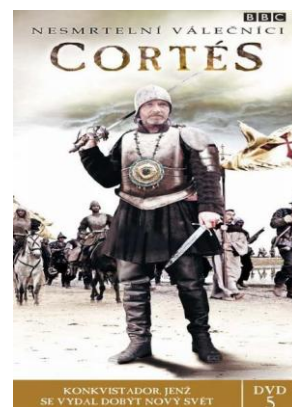
conquistador – dobyvatel
expanze – výboj
kolonie – nově osídlené území, závislé na zemi, která toto území obsadila

Knihovnička:

Ivan Hrbek – **ABC cestovatelů, mořeplavců, objevitelů**
Markéta Křížová – **Aztékové: půvab a krutost indiánské civilizace**
Louis-René Nougier – **V dobách Mayů, Aztéků a Inků**
Ana Maria Machado – **Objevování Latinské Ameriky**
Alois Obermann – **Objevy na mořích a kontinentech**

Filmotéka:

Apocalypto, režie: Mel Gibson (2006)

Nesmrtelní válečníci – Cortés
(dokument BBC, 2008)